

RELAȚIILE CULTURALE ROMÂNNO-GERMANE ÎN PERIOADA 1933-1944. ACORDURILE CULTURALE*

Irina Nastasă-Matei**

Abstract: *The cultural relations between Germany and Romania during 1933-1944 developed in close connexion with the international context and the economic and political developments. Similar to the economic and political relations between the two countries, the cultural ones were frail at the beginning of the Nazi regime, the German-Romanian cultural activities being rather sporadic and spontaneous than systematic and regulated. An increase in the academic exchanges between the two countries occurred amid the economic – and than political – rapprochement between them. The first documents regulating the cultural relations and the student exchanges between Germany and Romania were annexes to the economic agreements – the ones from 23rd of March 1935 and 23rd of March 1939 – an actual cultural convention being signed on November 7, 1942, which was valid until 1944.*

Keywords: cultural relations, cultural agreements, Romania, Nazi Germany.

Tematica relațiilor culturale dintre România și Germania nazistă este una insuficient abordată de istoriografie. Majoritatea lucrărilor care și-au propus să trateze legăturile dintre cele două țări s-au limitat la aspectele economice și politice, atingând doar tangențial subiectul relațiilor culturale¹. Într-un fel, pe bună dreptate, căci apropierea culturală dintre statul român și cel nazist s-a realizat prin prisma și ca urmare a schimburilor economice tot mai intense, iar apoi a apropierii politice dictate de evoluțiile internaționale și de interesele reciproce ale României și Germaniei. Abia în acest cadru s-au intensificat legăturile dintre cele două țări și pe tărâm cultural.

Germania a avut, mai ales din a doua jumătate a secolului 19, o influență semnificativă în domeniul cultural, științific, al tehnicii, educației, cercetării etc. în România. De aceea, o mai mare atenție ar trebui acordată de către istorici relațiilor culturale dintre cele două țări.

* Cercetarea a fost finanțată de CNCS-UEFISCDI, în cadrul proiectului de cercetare PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, titlul proiectului: *Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948)*; director de proiect: Carmen Andras.

** Dr., Universitatea din București; irina_nastasa@yahoo.com

¹ Cele mai importante fiind Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, Wiesbaden, Steiner Verlag, 1954; Ioan Chiper, *România și Germania nazistă*, Edit. Elion, București, 2000; Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany*, MacMillan Press Ltd, Great Britain, St. Martin's Press Inc, United States, 2000.

Nici perioada 1933-1944 nu face excepție. Mulți oameni de știință și intelectuali români s-au format în mediul academic german sau, cel puțin, au profitat de pe urma contactului cu spiritualitatea germană. Dar această perioadă prezintă un interes deosebit și din alt punct de vedere: acela al transferului de ideologie, al influenței pe care cel de-al Treilea Reich a avut-o, prin intermediul schimburilor culturale, și mai ales al propagandei –, dar și prin sprijinul moral și financiar – în ascensiunea extremismului de dreapta în România.

Relațiile româno-germane au fost instabile în prima jumătate a secolului 20. Dacă la cumpăna dintre secole și până în 1914 cele două țări s-au apropiat tot mai mult, atât la nivel economic, politic, cât și cultural, evenimentele din anii Primului Război Mondial au schimbat această situație. De aceea, după 1918, Germania și România nu se mai aflau în relații prea cordiale, asta și datorită atmosferei postbelice ce domina continentul. Considerată responsabilă pentru izbucnirea războiului, aflându-se într-o situație economică precară și având de plătit mari datorii de război, Germania era izolată de către toate țările europene. Ca urmare, nu era un partener acceptabil nici pentru România, pe care sfârșitul conflagrației o găsisse de partea statelor învingătoare. De altfel, Franța era în mod tradițional marea putere pe care statul român o prefera ca aliat, la fel stând lucrurile pe parcursul întregii perioade interbelice, până în 1940, odată cu ocuparea acesteia de către armata nazistă. Astfel, imediat după 1918, manifestarea atașamentului față de Germania în spațiul românesc era aproape tabu². De asemenea, numărul tinerilor din România la studii în Germania se diminuase vizibil, iar atitudinea intelectualilor, oamenilor politici și autorităților române era ostilă față de această țară.

Relațiile dintre România și Germania s-au mai redresat către mijlocul anilor '20, în contextul ameliorării imaginii Germaniei pe plan extern: ea își va asuma datoriile de război și va dovedi că respectă obligațiile impuse de statele învingătoare. În plus, instaurarea Republicii de la Weimar și implicarea acesteia în organisme internaționale care aveau ca scop păstrarea păcii – Liga Națiunilor – au determinat ieșirea Germaniei din izolarea de după război și reînnoirea relațiilor cu celelalte state. Reluarea schimburilor economice dintre statul român și cel german s-a datorat și unei politici economice germane orientate tot mai mult către statele din sudul și estul Europei, Germania devenind importator de cereale și de alte produse agricole din această regiune³. Astfel, în 1930, Germania a semnat o înțelegere comercială, iar în 1931 un tratat economic preferențial cu România⁴.

² Lucian Boia, *Germanofilia. Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, București, Humanitas, 2010.

³ Constantin Buchet, *România și republica de la Weimar 1919-1933. Economie, diplomatie și geopolitică*, București, Edit. All, 2001, p.12-16. Vezi și Hans-Paul Höpfner, *Deutsche Südosteuropapolitik der Weimarer Republik*, Frankfurt am Main, Lang Verlag, 1983.

⁴ Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, Polirom, 2003, p. 16.

Trebuie totuși menționat faptul că, deși relațiile româno-germane au ieșit în anii '20 din acea fază de stagnare de imediat după Primul Război Mondial, ele nu au mai atins în perioada interbelică nivelul de dinaintea izbucnirii conflagrației.

Cel de-al Treilea Reich a pus un și mai mare accent decât Republica de la Weimar pe relațiile comerciale cu țările din sud-estul Europei. În septembrie 1934, ministrul german al Economiei a elaborat un așa-numit „Plan Nou”. Acesta presupunea în principal restrângerea relațiilor economice cu marile puteri, mult industrializate, și amplificarea schimburilor cu țările din sudul și estul Europei și cu cele din America de Sud, țări producătoare de materii prime și alimente⁵.

În acest context s-au pus bazele unor colaborări economice mult mai intense între Germania și țările din sud-estul Europei. Astfel, în 1934 Germania nazistă va încheia acorduri comerciale cu Ungaria și Iugoslavia, care vizau importul de produse agricole din aceste țări la prețuri fixe⁶, iar în 1935 va fi semnat un acord comercial cu România – Tratatul de stabilire, comerț și navigație dintre România și Germania – prin care, deja în 1937, Germania va ajunge să beneficieze de 19% din exporturile României⁷.

Pentru România, acesta a fost primul pas în apropierea de Germania lui Hitler. Acordul a transformat Reichul german în unul dintre principalii parteneri economici ai României. În plus, el a pus bazele și pentru alte tipuri de colaborări între cele două țări. Spre exemplu, una dintre convențiile suplimentare a fost cea care reglementa turismul între cele două țări. De o importanță deosebită erau și anexele care se refereau la efectuarea de plăți și la oferirea de valută avantajoasă. Prin tratatul economic din 1935, s-a hotărât punerea la dispoziție de către statul german, anual, a avantajelor de valută pentru 650 de tineri din România, care urmau să studieze în cel de-al Treilea Reich. Prin urmare, în privința relațiilor culturale și a schimbului de studenți, acordul comercial a avut un rol decisiv. Pe de o parte a marcat interesul germanilor în a dezvolta nu doar relații economice cu România, ci și culturale și academice, pe de altă parte a determinat o creștere masivă a numărului de studenți români în „noua Germanie” național-socialistă, ponderea acestora dublându-se în perioada următoare.

Procesul de apropiere economică, politică și culturală dintre România și Germania în perioada interbelică a fost unul treptat. Dacă în 1933 România, asemenea majorității țărilor europene, era reticentă în a întreține relații cu Germania, în primul rând datorită caracterului regimului instaurat aici de Hitler – statul român temându-se de influențele pe care regimul totalitar instaurat în Reich

⁵ Ioan Chiper, *România și Germania nazistă*, București, Edit. Elion, 2000. Vezi și Hans-Joachim Braun, *The German Economy in the Twentieth Century*, Routledge, 1990; Stephen J. Lee, Paul Shuter, *Weimar and Nazi Germany*, Heinemann, 1996; Adam Tooze, *The Wages of Destruction: The Making and the Breaking of the Nazi Economy*, New York, Viking, 2006.

⁶ Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 16.

⁷ *Ibidem*, p. 17. Pentru mai multe despre acest acord vezi Ioan Chiper, *România și Germania nazistă*, Edit. Elion, București, 2000, p. 174-180.

și ideologia național-socialistă le-ar fi putut avea asupra democrației fragile existente în România⁸ –, dar și datorită concentrării atenției pe raporturile cu Franța și Marea Britanie, în 1935, prin acordul economic, se face un prim pas în direcția apropierii dintre cele două țări. Franța va rămâne, pentru o perioadă, principalul aliat al României, dar de acum Germania va încerca tot mai mult să contracareze influențele franceze în această regiune și să-și impună supremația.

Un moment important care a impulsionat relațiile dintre România și Germania l-a constituit demisia, în 1936, a ministrului de Externe român, Nicolae Titulescu. Acesta era filo-francez, pacifist, militând pentru păstrarea granițelor impuse la sfârșitul Primului Război Mondial, pentru colaborarea, pe picior de egalitate, între statele europene și pentru întărirea securității internaționale. În plus, ministrul de externe părea dispus să colaboreze nu doar cu țările democratice europene – în special cu Franța –, ci manifestase simpatie și față de URSS, ceea ce constituia un element de îngrijorare pentru autoritățile de la Berlin. Prin urmare, atitudinile sale nu erau pe placul guvernului nazist, planurile acestuia pentru România fiind în total dezacord cu politica dusă de Titulescu. El a fost obligat de regele Carol II să demisioneze atât la presiunile germane, cât și la presiunile venite din partea cercurilor de dreapta din România, legionare sau pro-naziste. Picătura care a umplut paharul și a determinat înlăturarea lui Titulescu de pe scena politică românească a constituit-o încercarea sa de apropiere politică de URSS, impulsionată și de semnarea de către Franța a unui tratat cu Uniunea Sovietică⁹.

Un alt factor care a determinat intensificarea relațiilor dintre cele două țări a fost impunerea regimului autoritar al lui Carol II și orientarea acestuia către Germania. Aproximarea dintre Carol II și cel de-al Treilea Reich nu s-a datorat faptului că regele ar fi avut simpatii sau afinități deosebite față de Germania, în ciuda ascendenței sale germane. El era mai degrabă interesat în a-și consolida regimul autoritar – de tip fascist, dacă este să ne gândim mai ales la legile anti-evreiești adoptate din 1938 –, ceea ce implica inclusiv înăbușirea Mișcării Legionare, care era susținută de autoritățile de la Berlin. De asemenea, un obiectiv important pentru România în acel moment, în contextul acutizării atitudinilor revizioniste ale unor țări precum Uniunea Sovietică sau Ungaria, era păstrarea României în granițele stabilite la sfârșitul războiului. Astfel, decisive pentru orientarea regelui către Germania la sfârșitul anilor '30 au fost sentimentele sale anti-rusești, teama de pericolul sovietic¹⁰.

Către sfârșitul anilor '30, în relația dintre cele două țări tot schimburile economice erau cele care primau. În 1938, aproape 50% din comerțul exterior al României se realiza cu Germania¹¹. La 23 martie 1939 a fost semnat un nou acord

⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (infra: ANIC București), Ministerul Educației Naționale. Direcția Învățământ Superior, dos. 628/1936, f. 82; 629/1936, f. 157.

⁹ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 157-158.

¹⁰ *Ibidem*, p. 201-249.

¹¹ Andreas Hillgrueber, *Hitler, Regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, Humanitas, ediția din 2007, p. 115.

economic. Relațiile comerciale vor funcționa în continuare pe baza vechiului tratat. Ceea ce aducea nou înțelegerea din 1939 era însă faptul că stabilea un plan de schimburi economice care să se deruleze pe o perioadă mai îndelungată, de câțiva ani. Prin acest acord, România furniza Germaniei produse agricole, silvice, dar și petrol – se prevedea înființarea unei societăți româno-germane pentru exploatarea petrolului –, în vreme ce Germania se angaja să livreze statului român armament¹². Este interesant de menționat faptul că imediat după semnarea acestei înțelegeri cu Germania, România a încheiat tratate similare și cu Franța – la 31 martie – și Marea Britanie – la 11 mai. Acestea nu aveau însă o relevanță prea mare, schimburile comerciale între România și aceste două mari puteri fiind în fapt limitate. Cele două tratate semnate atât de curând după încheierea acordului de schimb comercial cu Germania erau reacții politice ale celor două țări occidentale, fiind un simptom al tensiunii existente în politica europeană la acea dată, țările occidentale, democrate, încercând să împiedice impunerea dominației germane în această regiune.

La 29 mai 1940, între România și Germania s-a semnat „Pactul petrolului”, care prevedea livrarea de petrol către statul german, România urmând să primească în schimb nu bani, ci armament¹³. Acest pact marchează decizia clară a regelui Carol II de a orienta politica externă a României către Germania.

Deși a doua jumătate a anilor '30 a fost marcată de intensificarea relațiilor româno-germane pe plan economic, pe plan politic România a beneficiat în continuare de alianța cu Franța și Marea Britanie. Situația avea să se schimbe ca urmare a evoluțiilor de pe scena internațională. Semnarea pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939, înfrângerea Franței în iunie 1940, precum și pierderile teritoriale ale României din vara anului 1940 au determinat orientarea României către Germania¹⁴. Autoritățile de la Berlin dăduseră de înțeles României că, dacă li se alătură, îi vor susține pretențiile teritoriale, mai ales în ceea ce privește Transilvania – jucând, astfel, la două capete, căci același tip de politică îl duceau față de Ungaria, care le va fi, de asemenea, aliată în cel de-Al Doilea Război Mondial. Un impuls în apropierea germano-română l-a dat și instaurarea, la 14 septembrie 1940, a statului național-legionar. Legionarii, ei înșiși având o ideologie de tip fascist care, deși originală, autohtonă, preluase multe elemente din cea național-socialistă – mai ales în ceea ce privește mijloacele de manifestare –,

¹² Andreas Hillgrueber, *op. cit.*, p. 110-120.

¹³ *Ibidem*, p. 179-186.

¹⁴ Pentru mai multe despre acest subiect, vezi, printre altele, Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania, 1940-1944*, London, Palgrave Macmillan, 2006; Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Edit. ALL, 1999; Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin; România și pactul Ribbentrop – Molotov*, București, Edit. Danubius, 1991; Idem, *Hitler, Stalin și România – România și geneza Operațiunii „Barbarossa”*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 2002; Eliza Campus, *Politica externă a României în perioada interbelică*, București, Edit. Politică, 1975, p. 377-529, ș.a.

și care fuseseră susținuți, de-a lungul anilor '30, de la Berlin și financiar, și logistic, și moral, nu considerau acceptabilă decât alierea cu Germania. Adevărata putere de decizie o avea însă șeful statului, Ion Antonescu. Acesta, deși inițial filo-francez – fusese, în anii '20, atașat militar la Paris –, va dezvolta relații apropiate cu Germania, care nu vizau doar politica externă și interesele teritoriale ale României. Antonescu își va descoperi valențele naționaliste și antisemite, impunând în România un regim de dictatură fascistă, naționalist și rasist, de teroare și limitare a libertăților, care va continua măsurile antisemite, discriminatorii ale regimului autoritar al lui Carol II și va ajunge chiar la impunerea muncii forțate, deportărilor și crimelor în masă¹⁵.

Astfel, la 23 noiembrie 1940 Antonescu va semna protocolul de aderare a României la Pactul Tripartit, iar în octombrie o misiune militară germană va fi trimisă în România. Acesta a fost momentul în care legăturile României cu țările occidentale, vechile ei aliate, vor fi întrerupte. Următorul pas va fi intrarea României în război, în iunie 1941. România va lupta alături de puterile Axei până în august 1944, când, pe fundalul evidenței pierderii războiului de către Germania și al economiei precare a României ca urmare a cheltuielilor de război, regele Mihai îl va demite și aresta pe mareșalul Antonescu și va proclama întoarcerea armelor împotriva Germaniei. Astfel, România va încheia războiul alături de Națiunile Unite.

Relațiile culturale dintre Germania și România în perioada 1933-1944 au funcționat în strânsă legătură cu situația internațională și cu evoluțiile pe plan economic și politic. Asemenea relațiilor economice și politice dintre cele două țări, și cele culturale au fost mai firave la începutul guvernării naziste, desfășurându-se mai degrabă spontan și sporadic decât sistematic și reglementat. O intensificare a schimburilor academice și mai ales a schimburilor de studenți s-a datorat acordului economic germano-român din 23 martie 1935, mai exact, anexei privitoare la acordarea, anual, de valută avantajoasă unui număr de 650 de tineri din România pentru a merge la studii în Reich. Totuși, până în 1940, principalul partener al României în relațiile academice și de schimb de studenți a rămas tot Franța, relații intense de acest fel existând și între România și Italia. Astfel, într-un raport din 1940 întocmit de Moschuna Sion pentru Ministerul Afacerilor Străine se precizau, cu referire la relațiile culturale româno-germane în perioada 1920-1940, următoarele: „Legăturile noastre culturale cu Germania nu au cunoscut avântul și dezvoltarea pe temeiul căroră România din trecut, ca și cea întregită, și-a făurit și adâncit prietenia cu țările latine și, înainte de toate, cu Franța. Nu este însă mai

¹⁵ Pentru mai multe despre Holocaust în România vezi Mihai Chioveanu, *Death Delivered – Death Postponed*, București, Editura Universității din București, 2013; Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, Editura Hasefer, 1997; Carol Iancu, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu. 1940-1944. Documente diplomatice franceze inedite*, Iași, Polirom, 2001; Armin Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, Oldenbourg Verlag, 2007.

puțin adevărat că și Germania, la rândul său, oferea țării noastre, mai ales în domeniul științific, nenumărate posibilități. Bărbați de Stat, filosofi și oameni de știință români s-au format la Universitățile și școalele superioare germane. Au fost însă cazuri izolate. Cunoașterea și difuzarea culturii germane în România a rămas mult timp dezideratul numai al unui pâlăc de admiratori ai civilizației germanice.”¹⁶

Perioada 1936-1940 a marcat o apropiere treptată, pe tărâm cultural, între România și Germania. Pe de o parte schimburile economice dintre cele două țări, pe de altă parte contextul politic internațional, dar și ascensiunea extremei drepte în România, precum și evoluțiile din politica internă a statului român în direcția naționalismului și antisemitismului, toate acestea au determinat transformarea Reichului german într-un important partener de schimburi academice și culturale pentru România. Acești câțiva ani cunosc o efervescentă în privința dinamicii schimburilor culturale. În această perioadă se semnează înțelegeri, se înființează societăți și institute, se deschid tot mai multe posturi de lectori români în Germania și de lectori germani în România, se organizează conferințe, schimburi de studenți etc. Desigur, acestea nu aveau un caracter strict academic, jucând de cele mai multe ori un rol în propaganda dusă de Germania, mai ales în sud-estul Europei.

Din 1940, odată cu venirea la putere a lui Ion Antonescu, cel de-al Treilea Reich va deveni și principalul partener al României în ceea ce privește relațiile culturale. Se vor diminua drastic, aproape în totalitate, colaborările internaționale pe tărâm cultural cu țările cu care Germania se afla în conflict. Și ne referim aici mai ales la Marea Britanie și Statele Unite. Până și colaborarea cu partenerul tradițional al României, Franța, va fi sistată aproape complet. Astfel, spre exemplu, dacă înainte de 1940 peste 2000 de tineri din România erau înscriși la Sorbona, nu mai rămăseseră să studieze la această Universitate decât 40 în anul universitar 1940/41!¹⁷ În plus, în timpul regimului Antonescu se va propune renunțarea la modelul francez, pe baza căruia erau organizate și funcționau majoritatea instituțiilor românești de cultură, și se va încerca o reorganizare, similară cu modul în care fuseseră reorganizate instituțiile în Germania după 1933. La 13 noiembrie 1942, referindu-se la învățământul românesc, Mihai Antonescu îi spunea ministrului german al Culturii și Științei, Bernhard Rust: „Școala noastră va trebui să fie și o școală a vieții și a igienei rurale, nu numai o școală de cultură. Adaptăm în acest moment întreaga structură a învățământului nostru la realitățile naționale și la scopurile mari de viitor pe care le urmărim. Se copiasse prea mult școala teoretică franceză ca bază a învățământului nostru. Imperialismul francez și politica franceză își făcuseră din școală un instrument de pătrundere și de dominație. Universitatea

¹⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (infra: Arhiva MAE), Fond 71, Germania 1920-1944, vol. 140: Moschuna Sion, *Relațiunile româno-germane, 1920-1940*, capitolul „Relațiuni culturale”, f. 89.

¹⁷ Arhiva MAE, Fond Paris, vol. 341: scrisoare din 29 noiembrie 1940 de la Victor Ianculescu, consul general și director al Oficiului Universitar Franco-Român, către rectorul Universității din Paris.

franceză era o cetate, în care cuvintele deveneau adevărate ghiulele de tun într-un înțeles abstract. Noi am copiat acest învățământ abstract care urmărea, universalist, dominația Europei, fără ca să avem această situație și fără să ținem seama de nevoile și realitățile românești, fără să ținem seama că noi, ca latini, avem deja tendința spre abstractizare și universalism, pe care trebuia s-o combatem; noi am agravat-o printr-o școală a abstracțiunilor și teoriilor. Acum întoarcem școala la realitățile românești. Școală practică, realistă, de viață și de realități naturale, ci nu de abstracțiuni, școală națională, care vrea să facă din cultură un instrument de valorificare a vieții și scopurilor naționale.”¹⁸ Pași în această direcție au fost făcuți, însă istoria nu a fost de partea acestor transformări. Din 1941 România a intrat în război, astfel că reorganizarea universităților nu a mai fost o prioritate, iar după 1944 contextul s-a modificat radical, modelele germane – ca de altfel orice era german – devenind indezirabile.

Odată cu 1940 relațiile culturale româno-germane capătă un tot mai pregnant caracter propagandistic. Cea mai mare parte a activităților care intrau în sfera schimburilor academice – organizarea de conferințe, cursuri, schimburi de studenți, publicații etc. – vor deveni profund politizate, servind intereselor celor două țări: în cazul României, era vorba în principal de interese de ordin teritorial, statul român dorind să recupereze pierderile din vara anului 1940 – nordul Transilvaniei, Basarabia, Bucovina de nord, ținutul Herței și Dobrogea de sud –, în cazul Germaniei de interese strategice, legate de evoluția războiului și de resursele necesare pentru câștigarea acestuia.

În cele ce urmează, ne vom referi la acordurile culturale, care au configurat dinamica relațiilor culturale și a schimburilor de studenți dintre Germania și România în perioada 1933-1944.

Acordurile culturale

Un acord-umbrelă care să reglementeze relațiile culturale româno-germane a fost adoptat abia în 1942. Au fost însă semnate încă de la mijlocul anilor '30 câteva înțelegeri privind unele aspecte ale schimburilor de această natură între cele două țări.

Prima înțelegere de acest fel a fost adoptată în 1935 și avea ca scop sporirea numărului de tineri din România care să studieze în cel de-al Treilea Reich, prin ușurarea efortului financiar pe care îl presupunea o asemenea migrație studențească. Este vorba, mai exact, despre una dintre multele anexe pe care le-a avut acordul economic încheiat la 23 martie 1935, unele dintre ele oficiale, altele

¹⁸ Arhiva MAE, Fond 71, Germania 1920-1944, vol. 132, f. 135-136: proces-verbal al discuțiilor din cadrul audienței avute de Bernhard Rust cu Mihai Antonescu, din 13 noiembrie 1942, cu ocazia semnării acordului cultural româno-german, audiență la care a participat și Ernst Gamillscheg ca traducător.

secrete¹⁹. La pagina 60 din partea secretă a acordului economic s-a prevăzut ca statul german, cu scopul de a promova relațiile culturale dintre cele două țări, să ofere facilități de valută unui număr de 650 de tineri români în fiecare an, pentru ca aceștia să poată studia în Germania. Ce însemnau de fapt aceste facilități? Ele ofereau tinerilor studenți români posibilitatea de a cumpăra mărci germane la un preț mult mai scăzut, instituția care suporta aceste tranzacții și diferența de valoare fiind Banca Reichului. Astfel, un astfel de student achiziționa o marcă aproximativ de 2,5 ori mai ieftin decât prețul oficial: „...hat sich die Reichsregierung in Zusammenhang mit dem deutsch-rumänischen Handelsvertrag vom 23. März 1935 bereit erklärt, zur Förderung der kulturellen Beziehungen zwischen Rumänien und Deutschland, 675 (650 n.r.) rumänischen Studierenden monatlich für 75 Clearing-Mark 170 Register-Mark zur Verfügung zu stellen. Das bedeutet, dass der Nationalbank solchen Studierenden für etwa 18 Lei 1.- RM, in Deutschland beschaffen kann.”²⁰ Deși din unele documente reiese că această înțelegere ar fi fost „o simplă scrisoare care semnalează ministrului român de Industrie și Comerț intenția guvernului german de a face înlesniri studenților români din Germania”²¹, cert este că ajutorul financiar a funcționat. Mai mult, a contribuit într-adevăr la sporirea numărului de tineri din România care studiau în cel de-al Treilea Reich: de la circa 300 pe an la începutul anilor '30 la cel puțin 650 pe an după 1935. Mai mult, după doar doi ani, în 1937, un număr de 760 de studenți români se aflau deja la studii în Germania, toți beneficiind de facilitățile de valută²².

Următoarele înțelegeri privind relațiile culturale dintre cele două țări vizau tot schimbul de studenți. În 1939, tot ca anexă la un acord economic – cel din 23 martie 1939²³ –, s-a semnat, la 20 iulie, un protocol privind cooperarea româno-germană în domeniul științelor agricole (Protokoll über die deutsch-rumänische Zusammenarbeit auf landwirtschaftswissenschaftlichem Gebiet), care prevedea ca tineri din România să se specializeze în agricultură în cel de-al Treilea Reich, și studenți sau cercetători germani să efectueze stagii de cercetare în domeniul agricol în România. În 1940, de exemplu, ca urmare a acestui protocol, un student german a făcut cercetări, vreme de un an, în România, în domeniul creșterii animalelor²⁴.

La 15 decembrie 1941 a fost semnată o nouă înțelegere, între DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) și Ministerul Educației din România, privind schimbul de studenți. Aceasta prevedea acordarea de burse de reciprocitate unui număr de 5 tineri români care să studieze în Germania cu finanțare de la statul

¹⁹ Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 173-180.

²⁰ Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin (infra: Politisches Archiv), Fond Bukarest, dos. 140.

²¹ ANIC București, Ministerul Educației Naționale. Direcția Învățământ Superior, dos. 801/1938, f. 262.

²² Politisches Archiv, Fond Bukarest, dos. 140.

²³ Arhiva MAE, Fond 71, Germania 1920-1944, Vol. 76 bis, p. 243-244.

²⁴ Politisches Archiv, Fond Bukarest, dos. 142.

german, și 5 studenți germani care să urmeze cursuri în România, beneficiind de susținere financiară din partea autorităților române. Bursele urmau să se acorde pentru o durată de 9 luni²⁵.

Odată cu orientarea politicii externe a României către Germania și amplificarea relațiilor culturale româno-germane, devenea tot mai evidentă necesitatea semnării unei convenții culturale. Discuțiile și negocierile privind adoptarea acesteia au fost demarate la 1 aprilie 1939, odată cu vizita ministrului de Externe român, Grigore Gafencu, la Berlin. Acesta dorea semnarea cât mai curând a unui acord cultural româno-german. Autoritățile germane se arătau interesate de relațiile culturale cu România, în principal de schimbul de studenți, de institutele culturale și de organizarea de cursuri și conferințe, însă în 1940 existau păreri conform cărora nu ar fi momentul potrivit pentru încheierea unei convenții, ci ar trebui așteptat sfârșitul războiului²⁶. Dar războiul nu s-a încheiat atât de curând precum sperau germanii, iar acordul cultural a fost semnat în timpul derulării acestuia.

Astfel, la 7 noiembrie 1942 a fost semnată *Convenția între Regatul României și Reichul german asupra colaborării în domeniul cultural*²⁷. Convenția cuprindea 18 articole și un *Protocol final*, și avea menirea de a reglementa și organiza relațiile româno-germane în domeniile „științei, învățământului, artelor frumoase, filmului și radio-difuziunii, precum și în celelalte domenii ale creației intelectuale”.

Acordul stipula încurajarea schimburilor de profesori și studenți între cele două țări, organizarea de conferințe și prelegeri, trimiterea unor lectori români la universități germane, precum și a unor lectori germani în România. O prevedere importantă era aceea care impunea limba germană ca limbă de studiu în școlile românești, fiind atestată în acest fel importanța „preponderentă a limbii germane în viața politică și economică a României”. Germana va deveni astfel obiect de studiu obligatoriu în școlile în care se predă cel puțin o limbă străină modernă: „Însemnătatea covârșitoare a limbii germane în viața politică și economică a României își va găsi expresia și în numărul de ore prevăzute pentru predarea acestei limbi.”

Convenția culturală prevedea, de asemenea, acordarea unei atenții deosebite, în sistemul de învățământ și în manualele școlare germane și românești, studierii istoriei, geografiei, culturii și instituțiilor celeilalte țări. Se stipula și recunoașterea reciprocă a studiilor, certificatelor, diplomelor și titlurilor academice obținute de cetățenii celor două state. Un alt articol al Convenției prevedea intensificarea colaborării între tineretul român și cel german, prin organizarea de schimburi de tineri, școli de vară, tabere și excursii comune.

Acordul stipula mărirea numărului de școli având ca limbă de predare germana în România, precum și înființarea de școli românești în Germania. În plus, un loc important în relațiile culturale româno-germane va fi acordat studierii limbii germane

²⁵ ANIC București, Ministerul Educației Naționale. Direcția Învățământ Superior, dos. 1018/1941, f. 10-12.

²⁶ Politisches Archiv, Fond Kultur, dos. R61427.

²⁷ Arhiva MAE, Fond 71, Germania 1920-1944, vol. 132, f. 97-112: textul acordului; varianta în limba germană la Politisches Archiv, Fond Kultur, dos. R61416.

în instituțiile de învățământ superior din România, prin mărirea numărului catedrelor de germanistică. Și reciproca era valabilă, convenția prevăzând organizarea și gestionarea catedrelor de romanistică din cadrul universităților germane.

Convenția culturală din 1942 făcea referire și la circulația cărților și publicațiilor germane mai importante în România – precum și a celor române în Germania – prin traducerea și distribuirea lor în cele două țări. *Convenția* introducea însă controlul asupra aparițiilor editoriale din România – cu alte cuvinte, cenzura – astfel încât orice critică adusă regimului nazist sau antonescian era interzisă: „Răspândirea tipăriturilor dăunătoare prieteniei celor două țări, îndeosebi a acelor tipărituri care atacă forma de guvernământ ori conducerea celeilalte țări, va fi prohibită de către părțile contractante.”

Se mai prevedea sprijinirea relațiilor în domeniul teatrului, muzicii, literaturii, artelor și sportului, iar relațiile româno-germane în domeniul filmului vor fi reglementate printr-un protocol special semnat la 4 octombrie 1942.

Evident că din convenția culturală nu putea lipsi reglementarea schimbului de studenți. I se acorda mai puțin spațiu decât ne-am fi așteptat, având în vedere amploarea pe care îl avea deja în 1942 – 784 de studenți români în Germania în anul universitar 1942/43²⁸ – și importanța – mai ales propagandistică – pe care i-o acordau cele două țări. Detaliile schimburilor de studenți erau însă prevăzute în protocoalele menționate mai sus, iar gestionarea propriu-zisă era realizată de Ministerele Educației, Ministerele de Externe și Institutele culturale româno-germane ale celor două țări: Institutul Cultural German de la București și Institutul Cultural Român de la Berlin. *Convenția culturală* din 1942 era în fapt un acord-cadru, care funcționa pe baza protocoalelor adiacente. În ceea ce privea studenții români în Germania, convenția prevedea: „Se va înlesni învățaților români și mai ales studenților români deosebit dotați studiul la școlile superioare germane și la alte instituții germane de cercetări științifice, acordându-li-se burse germane, la acordarea acestora vor fi preferați studenții care s-au distins în învățarea limbii germane în școlile române sau germane.”

Așadar, relațiile culturale româno-germane în perioada 1933-1944 au fost configurate atât de situația internațională și de evoluțiile pe plan intern din România și Germania, cât și de interesele economice și strategice ale celor două țări. Cooperarea pe plan cultural dintre acestea a fost mai restrânsă la începutul guvernării naziste, intensificându-se de la mijlocul anilor '30, pe fundalul apropierii economice –, iar apoi și politice – dintre ele. Astfel, primele documente care să reglementeze relațiile culturale și schimbul de studenți dintre Germania și România au constituit anexe ale unor acorduri economice – precum cel din 23 martie 1935 și cel din 23 martie 1939 – o convenție culturală propriu-zisă fiind semnată abia la 7 noiembrie 1942 – *Convenția între Regatul României și Reichul german asupra colaborării în domeniul cultural* –, și care a funcționat până în 1944.

²⁸ ANIC București, Ministerul Educației Naționale. Direcția Învățământ Superior, dos. 1133/1941, f. 370-371.